

TÜRKİYE – ŞANGAY İŞBİRLİĞİ ÖRGÜTÜ İLİŞKİLERİ

(Gerçekçi Perspektifler, Riskler ve Fırsatlar)

TÜRKİYE – ŞANGAY İŞBİRLİĞİ ÖRGÜTÜ İLİŞKİLERİ

(Gerçekçi Perspektifler, Riskler ve Fırsatlar)

USTAD Ön Çalışma 2016 / 5

Temmuz – 2016, Mardin / TURKEY

ÖZET:

Bu çalışmada, Cumhurbaşkanı Sayın Erdoğan'ın Avrupa Birliği (AB) süreci ve Türkiye'nin Şanghay İşbirliği Örgütü'ne (ŞİÖ) üyelik alternatifine dair açıklamaları bağlamında USTAD Ortadoğu "Yükselen Asya'da Şangay İşbirliği Örgütü: Dünyü, Bugünü ve Yarını" isimli kitabın yazarı ve Rusya Federasyonu Dışişleri Bakanlığı'na bağlı Diplomasi Akademisi'nde "Türkiye-ŞİÖ" ilişkileri üzerine doktorasını sürdüren Avrasya Uzmanı Sayın Ferit Temur ile yapılan soru-cevap faslı yer almaktadır

1

Hazırlayan: Hasan Mesut ÖNDER / USTAD Ortadoğu Uzmanı *

USTAD araştırmacılarının kamuoyunun istifadesi amacıyla hazırlanan ön çalışmalar USTAD'ın kurumsal fikrini birebir yansıtmayabilir.

İÇERİK

ŞANGAY KURULUŞ AMACI, GELİŞİM SÜRECİ, MEVCUT DURUM	2
KARŞILAŞTIRMALI OLARAK ŞİÖ, NATO ve AB	5
TÜRKİYE İÇİN FIRSATLAR ve TEHDİTLER	7
USTAD Hakkında	12

ŞANGAY KURULUŞ AMACI, GELİŞİM SÜRECİ, MEVCUT DURUM

2

SORU: Öncelikle Şangay İşbirliği Örgütü'nün kuruluş amacı, gelişim süreci ve mevcut durumu ile ilgili kısaca bilgi verebilir misiniz?

CEVAP: ŞİÖ, Sovyetler Birliği'nin dağılması sonrasında Merkezi Asya bölgesinde ortaya çıkan sınır sorunları ve istikrarsızlaştırıcı diğer bazı güvenlik riskleri karşısında Çin'in inisiyatifiyle, Rusya'yı da sürecin içine katarak Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan arasında 1996 yılında Pekin merkezli kurulan bir bölgesel oluşumdur.

Birinci evre olarak tanımlanabilecek 1996-2001 yılları arası dönemde "Şanghay Beşlisi" adı verilen bu oluşum vasıtasıyla üye ülkeler arasında sınır sorunları çözülmüştür. 2001 yılında Özbekistan'ın da katılımıyla Şanghay İşbirliği Örgütü'ne dönüşen mezkûr oluşum bu tarihten itibaren "üç şer" olarak tanımladığı "terörizm, aşırıcılık ve ayrılıkçılıkla" mücadele konseptini benimsemiş ve bu doğrultuda Taşkent'te ŞİÖ'ye bağlı "Bölgesel Terörizmle Mücadele Ajansı" (RATS) kurulmuştur.

Ukrayna krizinin ardından Rus tarafı RATS kapsamında yeni bir birim kurularak “hackerlik”, “finans spekülâtörlüğü” ve “renkli devrim trollüğü” gibi “yeni nesil suçlarla” mücadele edilmesini de gündeme getirmiştir. Güvenlik alanındaki bu işbirliğinden özellikle, Doğu Türkistan’daki ayrılıkçı hareketi büyük oranda denetim altına almayı başaran Çin’in faydalandığını söylemek mümkün.

SORU: Şangay İşbirliği Örgütünün Enerji Piyasasındaki rolü ve ekonomik gücü nedir?

CEVAP: 2001 sonrası dönemde öne çıkan bir diğer işbirliği alanı da “enerji odaklı” ekonomik ilişkilerin geliştirilmesidir. Kabaca ifade etmek gerekirse ŞİÖ bugünkü haliyle, yeryüzündeki petrolün yüzde 25’ni, doğalgazın yüzde 50’sinden fazlasını, kömürün yüzde 35’ni, kanıtlanmış uranyumun yüzde 50’sini, gayri safi milli hâsıla bakımından da dünyanın 1/4’nü (yaklaşık 12.4 trilyon dolar) bünyesinde barındırmaktadır. Dünya enerji piyasaları bağlamında en çok üreten ve tüketen ülkeler ŞİÖ üyeleri arasında yer almaktadır. Özellikle enerji alanında pek çok proje gerçekleştirilmiştir. Kuruluşundan bu yana ŞİÖ ülkeleri arasındaki ticaret hacmi oransal olarak ciddi artış göstermiştir. Ekonomik ilişkilerin daha da geliştirilmesi adına Örgüt bünyesinde “İş Dünyası Konseyi” ve “Enerji Kulübü” gibi iki alt birim faaliyet göstermektedir. Ancak Örgütün ekonomik boyutunun, bazı nedenlerden dolayı, hala reel potansiyelinin çok altında olduğu ileri sürülebilir.

SORU: Şangay İşbirliği Örgütünün Sosyal ve Kültürel İşbirliği Durumu Ne Durumdadır?

CEVAP: Benzer şekilde beşeri ve kültürel alanlarda da üye ülkeler arasında işbirliği mekanizması gelişmektedir. Kültürel nitelikli çeşitli ortak programlar düzenlenmekte, eğitim ve bilim alanındaki işbirliği ilerletilmeye çalışılmaktadır. Bu doğrultuda tüm Örgüt üyesi ülkelerde diploması geçerli olan “ŞİÖ Üniversitesi” kurulmuştur. Keza ŞİÖ üyesi ülkelerin genç nüfusu arasındaki iletişiminin artırılması amacıyla “Gençlik Konseyi” yapılanması altında bir dizi çalışmalar da mevcuttur.

SORU: Şangay İşbirliği Örgütünün Kurumsal Yapısı ve Gelişim Sürecinden bahseder misiniz?

CEVAP: 2016 yılında Taşkent’te düzenlenen Zirve’de Hindistan ve Pakistan’ın tam üyelik için resmi başvuruları kabul edilen ŞİÖ’nde hâlihazırda Afganistan, Belarus, İran ve Moğolistan “gözlemci devlet”, Ermenistan, Azerbaycan, Kamboçya, Nepal, Sri Lanka ve Türkiye ise “diyalog partneri” statüsünde bulunmaktadır.

ŞİÖ Kurumsal yapılanmasının karar alma organları ise Devlet Başkanları, Hükümet Başkanları, Dışişleri Bakanları, Diğer Bakanlıklar / Kurum Başkanları ve Ulusal Temsilciler Konseyleridir.

SORU: Cumhurbaşkanı Erdoğan’ın Şangay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ) ile ilgili açıklaması sizce AB’ye taktiksel bir gözdağı mı yoksa stratejik bir yöneliş olarak mı okunmalı?

CEVAP: Malumunuz, ülkemiz 15 Temmuz darbe girişimiyle büyük bir facianın eşiğinden döndü ve söz konusu kalkışmanın arkasında dış faktörler olarak Batılı ülkelerin olduğu yönünde Cumhurbaşkanı Erdoğan’da bir algı var. Erdoğan’da ABD ve AB ülkelerine karşı bu olumsuz algının oluşmasında özellikle Gezi Parkı protestolarından itibaren Türkiye’de meydana gelen bir dizi olayın arka planında bu güçlerin kendisini iktidardan devirme planlarının bulunduğu dair duyduğu derin kuşkunun payı büyük. FETÖ yapılanmasının ABD menşeli oluşu ve buna ek olarak PKK gibi Türkiye’nin ulusal güvenliğini tehdit eden örgütlerin Batı cephesinde gördükleri destek ortada.

Nitekim 15 Temmuz hain darbe girişimiyle birlikte artık ABD ve AB’ye karşı güvensizlik doruk noktasına ulaşmış durumda ve ilişkiler tarihinin en kötü günlerini yaşıyor diyebiliriz. Bununla birlikte Cumhurbaşkanı Erdoğan’ın son ŞİÖ çıkışını Türkiye’nin Avrasya’ya stratejik bir yönelimi olarak değil, AB’ye karşı bir diplomatik koz şeklinde değerlendiriyorum. Konjonktürel şartların etkisi altında bir nevi bilinçaltında oluşan psikolojik rahatsızlığın fırsat buldukça dışavurumu söz konusu...

SORU: Türkiye’nin Başvuru Süreci Ne Aşamada?

CEVAP: Takip ettiğim kadarıyla, Türkiye’nin ŞİÖ’ye değil “tam üye” olmak, “diyalog partnerliğinden” “gözlemci devlet” statüsüne çıkmak için dahi bugüne kadar resmi bir başvurusu olmadı. Eğer gerçekten Türkiye, ŞİÖ içerisindeki konumunu güçlendirmek istiyorsa önce resmi süreçleri başlatması gerekir. Ancak bu noktada

belirtmek gerekir ki NATO üyesi olan ve 50 yılı aşkın bir süredir AB ile üyelik süreci nedeniyle çeşitli hukuki angajmanı bulunan Türkiye'nin salt teknik yönden ŞİÖ'ye "tam üye" olması oldukça zor.

KARŞILAŞTIRMALI OLARAK ŞİÖ, NATO ve AB

SORU: ŞİÖ, NATO ve AB'ye alternatif bir örgütlenme midir, yoksa Türkiye çok boyutlu dış politikası gereği bütün taraflarla ilişkilerini sürdürebilir mi?

CEVAP: Türkiye'de anlaşılması zor bir zihniyet var. Ya siyah ya da beyaz gibi... Gri ve tonlarını göremeyen bir bakış açısı. ŞİÖ'yü Türkiye için NATO veya AB'nin alternatifi gibi görmek ve bu yönde dış politika güncesi oluşturmak ülkemizi öngörülemeyen risklerle dolu bir yola sokar. Zaten Türkiye için ŞİÖ'nün kısa ve orta vadede NATO ve AB'ye alternatif olarak sunulmasının da gerçekçi bir yönünün olmadığı kanaatindeyim. En basit karşılaştırmayla AB'nin dış ticaretimizdeki payı ile ŞİÖ'nünki arasında ciddi bir uçurum var. Şöyle ki dış ticaretimizin yüzde 50'si, ülkemizdeki yabancı doğrudan yatırımın yüzde 65'i ve faaliyet gösteren yabancı şirketlerin neredeyse yüzde 50'si AB ülkelerinden. AB ile toplam ticaret hacmimiz 2015 yılı itibariyle yaklaşık 142,6 milyar dolar. Buna karşın 2015 yılı itibariyle ŞİÖ üyesi ülkelerle toplam ticaret hacmimiz yaklaşık 56 milyar dolar ama ithalatımız ihracatımızdan 6 kat fazla. Ayrıca ŞİÖ'nün ekonomik işlevselliği de başlı başına bir tartışma konusudur. Örgütün ikinci evresi olarak tanımladığımız "2001-2015" yılları arasında Çin tarafının ŞİÖ coğrafyasında "serbest ticaret bölgesi" kurulması yönündeki ısrarlı çağrıları, bu devden duydukları kaygı nedeniyle Rusya ve Orta Asya ülkelerinde karşılık bulmamıştır. Nitekim Rusya, ŞİÖ çerçevesinde bölgesel entegrasyon ihtimali yerine, Çin'siz ekonomik birlik kurma hesabı güderek Orta Asya ülkeleriyle birlikte Avrasya Ekonomik Birliği'ni (AEB) kurmuştur. Rus yetkililer açık bir şekilde ŞİÖ'nün bölgesel ekonomik entegrasyonun hedef olmadığını, onun yerine bu misyonu AEB'in taşıdığını vurgulamaktadır. Kısacası Rusya, kendi projesi olan AEB'i zayıflatacak şekilde ŞİÖ'nün ekonomik entegrasyonunu istememekte ve Çin tarafının bu yöndeki girişimlerini desteklememektedir. ŞİÖ içi bu jeo-ekonomik rekabet örgütün ekonomik potansiyelini akim bırakmaktadır.

Örgüt bütünselliği bakımından da AB ile ŞİÖ arasında ciddi farklar var. Çünkü AB kendi içerisinde köklü bir medeniyetsel birikime sahip olarak kültürel anlamda müşterek Hristiyanlık değerleri temelinde “ortak geçmiş ortak gelecek” uzlaşısı üzerine kurulmuşken (bağdaşık), ŞİÖ her biri kendine özgü tarihsel birikime haiz Slav, Çin, Hint ve İslam medeniyetlerinden meydana gelen ve kimliksel aidiyet duyguları birbirinden farklılık arz eden karışık (ayrışık) bir yapıdır. Ayrıca AB ile karşılaştırıldığında ŞİÖ’nün kurumsallaşma ve ortak dış politika üretip uygulama konularında da yapısal sorunları mevcuttur.

NATO ile ŞİÖ’yü karşılaştırmak daha dengeli olabilir. “Gözlemci devletlerin” coğrafi konumlarıyla birlikte değerlendirildiğinde ŞİÖ, Doğu Avrupa – Doğu Karadeniz – Kuzey Kafkasya – Hazar – Orta Asya – Hürmüz Boğazı – Umman Denizi – Bengal Körfezi – Güney Çin Denizi havzalarına hitap eden devasa bir örgüttür. Bu jeopolitik önemi ŞİÖ’ye, hem küresel bir askeri strateji gütmeye, hem de uluslararası ticaret güzergâhlarında ve enerji projelerinde rol oynama imkânı sunuyor. 3 milyarı aşkın nüfusuyla dünyanın en kalabalık ordularını ve nükleer silaha sahip dört ülkeyi kapsayan ŞİÖ üyelerinin askeri teknoloji alanında alt yapıları gayet iyi düzeyde. Her ne kadar ŞİÖ resmi olarak kendisini askeri bir blok olarak tanımlamasa da, Örgüt kapsamında belirli dönemlerde “terörle mücadele” adı altında ikili veya çok taraflı askeri tatbikatlar yapılmaktadır. Yapılan askeri tatbikatların askeri-teknik boyutu incelendiğinde daha geniş operasyonlara yetecek düzeyde olduğu görülmektedir ki bu da daha çok ABD’nin Avrasya coğrafyasındaki askeri varlığına gözdağı amacı taşımaktadır. Zaten iki ülke yetkililerinin de açıkça belirttikleri üzere, Çin ve Rusya için ŞİÖ’nün taşıdığı stratejik anlam, “Amerikan tek kutupluluğunun bertaraf edilmesi” ve çok kutuplu dünya düzeninin kurulmasında” hedef birliğini sağlamasıdır. Bu bakımdan, Rusya ve Çin’in NATO’dan duydukları ortak tehdit derinleşirse, ŞİÖ’nün gelecekte pekâlâ NATO’ya rakip olabilecek bir oluşum potansiyeli taşıdığını varsayabiliriz.

Türkiye’nin ulusal çıkarları açısından, gerçek anlamda stratejik akla dayanan çok yönlü ve boyutlu bir dış politika izlemesi ve bu sayede kısa ve orta vadede önce bölgesel, uzun vadede de küresel düzlemde gücünü arttırabilmesi için ŞİÖ ile ilişkilerini en kısa sürede “diyalog partnerliğinden” “gözlemci devlet” statüsüne

çıkartarak kurumsal zeminde geliştirmesi isabetli ve tarihi bir adım olacaktır. Tabii ŞİÖ gündemini NATO veya AB'ye alternatif olarak yürütmek kaydıyla. Tarihte Sultan II. Abdülhamit ile Atatürk dönemi Türk dış politikaları buna uygun örneklerdir.

TÜRKİYE İÇİN FIRSATLAR ve TEHDİTLER

SORU: Türkiye'nin mezkûr örgüte katılımının yaratacağı tehditler, fırsatlar ve riskler ile ilgili düşüncelerinizi biraz daha ayrıntılı paylaşır mısınız?

CEVAP: Türkiye'nin ciddi bir şekilde kısa vadede ŞİÖ'ye tam üye olmayı önüne hedef olarak koyması durumunda, ülkemizde her zamanki gibi NATO destekli bir askeri darbe, ABD ve AB'nin ekonomik yaptırımlarına maruz kalma ve uluslararası arenada soyutlanma, PKK ve Daeş terör örgütlerinin yoğun saldırılarına uğrama gibi varoluşsal tehditlerle karşılaşmamız olasıdır. ŞİÖ tarafından ise Çin mallarının daha fazla ülkemizi pazar kılması, enerjide Rusya'ya daha çok bağımlı olma, küresel ekonomi-politik sisteminin yörüngesinin giderek Batıdan Asya Pasifik bölgesine doğru kayması sürecinde olası Batı–Doğu kutuplaşmasının ortasında kalma gibi riskler oluşabilir.

Öte yandan Türkiye'nin ŞİÖ'de “tam üye” değil de, “gözlemci devlet” statüsü elde etmesi ve stratejik akılla ilişkilerini geliştirmesi, NATO'ya girdiği tarihten bu yana Batı kıskacındaki jeopolitik kuşatmayı yaracak ve ulusal çıkarlarını Batı'ya karşı savunabilecek bir Avrasya eksenini kazandırır. Batı içi ve uluslararası güç dengelerini gözeterek ŞİÖ bloğuyla geliştirilecek kurumsallaştırılmış ilişkiler Türkiye'ye 3 milyarı aşan bir kitleye kamu diplomasisi, çok taraflı diplomasi, terörizmle mücadelede ve savunma sanayi alanında yeni paydaşlar edinme, jeo-ekonomik açılım, uluslararası projelerde yer alma fırsatları sunacaktır.

SORU: Türkiye'nin siyasi, askeri sivil toplum ve ekonomik kurumlarının Batıya yönelik süreci Tanzimat'a kadar uzanmakta, Batı sistemi ile bu derece entegre bir devletin kamuoyunun bu derece köklü bir yeni yönelişi için aynı derecede bir alt yapıyı zorunlu kılmaz mı, Şangay İşbirliği Örgütüne tam entegrasyon ve derinleşmenin sağlanabilmesi için bu vizyonu paylaşan akademik, askeri, sosyal,

ekonomik ve siyasal elitlerin yaratılması gerekmiyor mu, alt yapı oluşturulamaz ise bu vizyonun havada kalma riski yok mu?

CEVAP: Evet, çok önemli bir noktaya değindiniz. Türkiye'nin Batıya yönelişi ve eklenmesinin yaklaşık 200 yıllık bir tarihi var. Bu süreç, II. Dünya Savaşı sonrasında Sovyetler Birliği'nin açıkça yayılcı bir politika gütmesi sonucunda Türkiye'nin NATO'ya üye olmasıyla "hegomonik" bir boyut kazanmıştır. Bu tarihten itibaren Türkiye Cumhuriyeti'nin stratejik kodlaması "düşman" Sovyet Rusya karşıtı olarak hep Batıcı / NATOcu olagelmıştır. Ülkemizde Batıdan esinlenmeyen siyasal akım hemen hemen yoktur. Batı karşıtı diyebileceğimiz siyasi akımların da ülke yönetimine gelmesi hep engellenmiştir. Stratejik kurumlarımızda Batıcı olmayan kişiler tasfiye edilir. Bilim camiamız, en profesyonel ticari kuruluşlarımız, enformasyon sektörümüz Batı eksenli olarak buraya eklenmiştir.

ŞİÖ'ye ya da daha genel ifadeyle Avrasya'ya dair bilgimiz ve algımız çok ama çok yetersiz. Rusya, Kafkasya, İran, Orta Asya, Hindistan ve Çin üzerine uzmanlaşmış, buraların dilini, edebiyatını, tarihini, sosyolojisini, siyasetini, devlet yapılarını iyi düzeyde bilen yetişmiş insan kaynağımız hemen hemen hiç yok.

Bu ülkeleri hala Batı üzerinden takip ediyor ve anlamaya çalışıyoruz. Oysa medeniyetsel köklerimizden ait olduğu bu geniş coğrafya ve insan unsuruyla bağımızın bu denli kopmaması gerekirdi... Geçenlerde Türkiye'de Avrasya merkezli örgütlere yönelik basit bir araştırma yaptım. ŞİÖ hakkında YÖK kayıtlarında toplam 11 tez ve şahsıma ait tek kitap, Avrasya Ekonomik Birliği hakkında sadece 1 tez var, ama ve hiç kitap yok. Dahası Türkiye'nin öncülüğünde kurulan Türk Keneşi ve Türksoy gibi örgütlere dair ne bir tez ne de bir kitap çalışması bulamadım. Buna karşılık AB ve NATO ile ilgili yüzlerce tez ve kitap çalışması var. Dolayısıyla ilgi ve bilgimizin bir hayli kopuk olduğu bir coğrafyaya / oluşuma dair böylesine tarihi nitelikli hızlı kararlar verecek yetkinlikte değiliz. Özelde ŞİÖ'ye genelde Avrasya coğrafyasına yönelik olacaksa ki ben şahsen bunu hep savundum, bunun tüm boyutlarını devletin kurgulaması ve hayata geçirmesi gerekir. Cumhurbaşkanı ya da Başbakan düzeyinde yetkili kişilerin etrafında bırakın profesyonel ekibi, tek bir tane dahi "ŞİÖ Uzmanı",

Rusya ya da Çin Uzmanı denilebilecek danışman yokken dış politikada böylesine stratejik manevraya kalkışmak takdir edersiniz ki beraberinde büyük riskler getirir.

SORU: Rusya ve Çin gibi büyük ölçekli güçlerin ulusal çıkarlarının, ŞİÖ içi ittifak alanlarına baskın hale gelme olasılığı var mı? Örgütün iki büyük oyuncusu olan Rusya ve Çin'in stratejik zihniyeti ve Türkiye'ye bakışları nasıldır, Türkiye nasıl algılanıyor?

CEVAP: Çin tarafının öncülüğüyle temelleri atılan ŞİÖ'nün bugüne kadar, esasında Sovyet bakiyesi Orta Asya bölgesi üzerinde hem Rus-Çin işbirliğinin, hem de rekabetinin “yasal bir üst yapı” altında ve medeni bir şekilde yürütülmesine imkân tanıdığını belirtmek yanlış olmayacaktır. Rusya, ŞİÖ'nün bir Çin projesi olduğunun farkındadır. Rus uzmanlara göre mikro planda Çin'in dostluğunun Rusya için anlamı, ulusal güvenliğin ve toprak bütünlüğünün sağlanması demektir. Ancak makro planda Rusya ŞİÖ kapsamında bir taraftan ABD'nin küresel hegemonyasının bölgeye yerleşmesinin önüne geçebilmek için Çin ile ittifak yapmakta, diğer taraftan da Çin'in bölgede artan etkinliğini tek başına inisiyatif kullanıp Rusya'sız başka yapılanmalara giderek Orta Asya'da yegane etkin güç olmasını dengelemeye çabalamaktadır. Bir başka ifadeyle Rusya'nın ŞİÖ'yü “küçük tehdit Çin” yerine “büyük tehdit ABD'ye” karşı mücadele aracı olarak değerlendirme eğilimi daha yüksektir. Çünkü Rusya dış politikada, dünyadaki ABD hegemonyasının kırılarak çok kutuplu sistemin oluşmasını savunmakta ve bu doğrultuda Çin ile birlikte ABD'ne karşı “anti-hegemonik eksen” oluşturma stratejisi izlemektedir. Rusya, ŞİÖ'ye ekonomik işbirliğinden ziyade jeostratejik bir anlam yüklemektedir. Bununla birlikte, ŞİÖ'nü Çin'in Orta Asya siyasasının bir aracı olarak değerlendiren Rusya, bölgesel düzlemde giderek “iki numaralı güce” dönüşmekte olduğunun da farkındadır. Jeopolitik denklemde “yükselen” Çin uzun vadede Rusya'nın sadece bölgesel değil, aynı zamanda kendi topraklarındaki çıkarları açısından da tehdit oluşturmaktadır. Bu nedenle Rusya, ŞİÖ bünyesinde ekonomik bütünleşme yerine, Çin'siz “Avrasya Ekonomi Birliği'ni” kurarak bölgesel rekabetin giderek Pekin'in lehine dönmesi karşısında hamlesini yapmaktan geri durmadı.

ŞİÖ'nin teorisyeni (Şanghay ruhu), kurumsallaşmasının öncüsü, ekonomik finansörü ve sürükleyici gücü Çin'dir. ŞİÖ'nün kuruluşu Çin'in ulusal kalkınma stratejisiyle doğrudan ilintilidir. Buna göre Çin'in toprak bütünlüğüne ve kalkınmasına hizmet edecek uygun coğrafi koşulları sağlaması, yani hem enerji ve hammadde tedariki, hem de ürettiği malların satımı için istikrarlı bir Merkezi Asya'ya ihtiyacı var. ŞİÖ vasıtasıyla Rusya'yı da karşısına almadan bağımsızlığına kavuşan Orta Asya ülkeleriyle ikili ve çok taraflı yapıcı ilişkiler geliştirdi. Çin'in ŞİÖ vasıtasıyla rakipleri ABD ve Rusya'nın bölgedeki çıkar ve ihtilaflarını ustaca gözetken bir strateji izlediğini vurgulamak gerekir. Şimdilik Çin de asıl tehdit olarak ABD hegemonyasını gördüğü için Rusya ile buna karşı ittifak etmektedir. Öte yandan Rusya'nın ŞİÖ vasıtasıyla Çin'e ekonomik işbirliği konusunda pek alan tanımaması üzerine Çin de tarihi İpek Yolu projesine daha fazla odaklandığını görmekteyiz.

Esasında Rusya merkezli Avrasya analizleri yapan bir uzman olarak Çin'i Rusya kadar iyi bilmiyorum, ama açık kaynaklardan edindiğim izlenim kadarıyla iki ülkenin de Türkiye'ye bakışları benzerlik gösteriyor. Türkiye'yi Batıya tam entegre bir ülke olarak görüyorlar ve güven konusunda çok temkinliler. Özellikle eski SSCB ülkelerini ifade eden "blijniye zarubejye" (yakın çevre) kavramı Rus jeopolitik düşüncesinde "Rus'a ait, ama yeni Rus devletinin sınırları dışında kalan topraklar" algısını yansıtıyor ve Türkiye bunun dışında. İki millet arasındaki olumsuz tarihsel hafızanın da etkisiyle rakiplik algısı daha ağır basıyor. Hâlbuki kültürel kodlar itibarıyla birbirine çok benzeyen, tarihte hiç olmadığı kadar sağlam ve kapsamlı işbirliğine ihtiyaç duyan iki millet Ruslar ve Türkler.

ŞİÖ coğrafyasında Türkiye'nin yıllarca ABD güdümündeki FETÖ yapılanmasına destek vermesi sadece Ruslarda değil, Özbeklerde de ülkemizin bölgedeki rolüne dair gölge düşürdü ve bu olumsuz algıyı daha da perçinledi. Türkiye'nin Rusya, Çin ve Özbekistan ile karşılıklı güven inşası sürecini yoğunlaşması bir ihtiyaç. Kısa vadede Rusya ve Çin'in, Batı angajmanlarımız ve iç politikadaki riskli süreç nedeniyle ne ikili ne de ŞİÖ kapsamında Türkiye'yi kuşatıcı bir planlarının olduğunu düşünmüyorum.

SORU: Son olarak, Devletler dış politika yaparken esnekliğinin sınırları nelerdir? Köklü değişimler yaratan politik kararlar nasıl oluşturulur ve siyasi karar alıcıları enforme eden kurumların dış politika yapımındaki rolleri nedir?

CEVAP: Bir ülke dış politika konseptini / anlayışını belirlerken kabaca coğrafi konum, ekonomi ve demografik yapı gibi temel etkenleri baz alır. Her ülkenin aslında kendine özgü jeopolitik kodları vardır ve dış politikasını bu kodlarla uyumlu sürdürdüğü sürece başarılı olma ihtimali yüksektir. Devletlerin dış politika esnekliği ise çeşitli durağan ve değişen parametrelere bağlıdır diyebiliriz. Dolayısıyla bu her ülkeye göre değişiklik gösterebilecek bir meseledir. Örneğin NATO üyesi bir Türkiye'nin Rusya ile gerçek anlamda stratejik konularda işbirliği yapmasının bir "esneklik sınırı" vardır. Ya da Rusya inisiyatifli Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütü üyesi Ermenistan'ın Rusya'nın bölgesel çıkarlarına rağmen bir dış politika izlemesinin "esneklik" açısından pek olasılığı yoktur. İkili ya da çoklu düzeyde girilen siyasi, askeri ve ekonomik çıkarları kapsayan "stratejik ortaklık" modelindeki ilişkilerde belirli angajmanların olması ülkelerin dış politikalarını da doğrudan veya dolaylı olarak etkiler.

Bir ülkenin genel dış politika yöneliminde "U" dönüşü diyebileceğimiz köklü bir değişimin yaşanması için ulusal çıkarlarını ciddi biçimde tehdit eden bir sorunun olması ve bilhassa ülkeyi yöneten siyasal erkin ya da olağanüstü bir krizle yönetime gelen yeni siyasal elitin bunu böyle algılaması gerekir. Tarihte bu duruma I. Dünya Savaşı sırasında savaşmalarına rağmen sonrasında Batıya karşı ittifak kuran Türkiye ve Rusya iyi bir örnektir.

Devlet yapılanmalarında kurumsallaşmayı başarmış ülkelerde ki bunlar genelde "büyük güçlerdir", dış politika yapım süreci kabaca şöyle oluşmaktadır: diplomasi, askeri, istihbarat, ekonomi ve kültürel alanda faaliyet gösteren kurumlar kendi görev alanlarında güncel ve dönemsel bilgi notları, raporlar hazırlayıp karar alma makamına (Başbakanlık, Devlet Başkanlığı gibi) gönderirler. Bu resmi "enformasyon" akışına ek olarak çeşitli üniversite, düşünce kuruluşu ve ticaret odaları gibi devlet dışı aktörlerin sivil oluşumlarınca da yapılan analitik çalışmalar buralara iletilir. Ülkeyi yöneten siyasal erk tüm bu verileri değerlendirerek kendilerine göre en doğru kararı verirler.

Buradaki en önemli husus, karar verici makamın eline ulaşan her türlü raporun ve çalışmanın nesnel koşullarda ve gerçekçi bir yaklaşımla hazırlanmış olmasına dikkat edilmesidir. Günümüzde başarılı bir dış politika yapım süreci için üst ve alt yapının asgari şu özelliklere sahip olması gerekir. Karar alma konumunda bulunan siyasal erkin istihbarat nosyonuna ve devlet deneyimine sahip akil kişilerden oluşması. Karar alma sürecini hazırlayan alt yapının da alanında yetişmiş bölge/ülke uzmanı profesyonel kadroların stratejik kurumlarda istihdamı, ilgili kurum ve kuruluşlar arasında işlevsel bir uyum, dış istihbarat ile diplomasi alanında çağa uygun bir konsept ve profesyonel yapılanmaya dayalı olarak faaliyet göstermesi. Son olarak bilgiye ve yetişmiş insan unsuruna değer vermeyen ülkelerde stratejik boyutlu kararların alınmasının günümüz koşullarında pek mümkün olamayacağını da belirtmek isterim.

• **USTAD HAKKINDA**

2011 yılında sivil toplum kuruluşu temelli çalışmalara başlayan düşünce kuruluşu Uluslararası Stratejik Tahlil ve Araştırmalar Merkezi (USTAD), bölgesel, ulusal ve uluslararası strateji, sosyal, ekonomik ve kültürel politika ve girişimlere önderlik etmeye, bu beceriye sahip bireylere fırsatlar sunarak kendilerini uluslararası arenada yalnız hissetmemelerini sağlamaya ve ortaya çıkan sonuçları kamuoyu ile paylaşmaya devam etmektedir.

• **Hasan Mesut ÖNDER:**

USTAD Ortadoğu Uzmanı (Güvenlik ve İstihbarat).

Çanakkale 18 Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalında “İstihbarat ve Dış Politika İlişkisi: Panoptikon Modeli ve İsrail Örneği” konulu çalışma tez çalışması ile mezun olmuştur.

Uluslararası Bilimsel Toplantılarda alanına dair bir çok sunumu ve ulusal medyada çalışmaları yer almaktadır.